

1. GORZEĆ (186) *vb impf*

o jasne (w tym 1 r. błędne znakowanie), e pochylone.

W temacie *praes*: -r- (70), -rej- (5), -rzej- SkarŻyw (2); -rej- RejAp; -r-; -rej- GlabGad (1 : 2), Mącz (8 : 2), SienLek (3 : 1).

inf gorzéc (21). \diamond *praes* 1 sg gorę (4), goreję (1) Mącz (4 : 1). \diamond 3 sg gore (61), gorzeje (1) SkarŻyw; -e (8), -é (7), -(e) (47); -e Oczko (2), KochPs (2), KochTr, OrzJan(2); -é KochFr, KochFrag; -e : -é KochPhaen (1 : 5). \diamond 1 pl gorzej(e)m (1). \diamond 3 pl goreją (5), gorą (1) PaprPan. \diamond *praet* 1 sg m gorzǎłem (1). \diamond 2 sg f -ś gorzała (1). \diamond 3 sg m gorzǎł (19). f gorzała (14). n gorzało (9). \diamond 3 pl m pers gorzeli (3). *subst* gorzały (11) (w tym 3 r. błędne znakowanie). \diamond *fut* 3 sg m będzie gorzǎł (3). f będzie gorzéc (2). n będzie gorzało (1). \diamond 2 pl m pers będziecie gorzéc (1). \diamond *imp* 3 sg niech goré (4); -é (1), -(e) (3). \diamond *con* 1 sg m bych gorzǎł (2). \diamond 3 sg m by gorzǎł (5). f by gorzała (4). n by gorzało (4). \diamond 2 pl m pers byście gorzeli (1). \diamond 3 pl *subst* by gorzały (6).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Płonąc, palić się płomieniem, być ogarniętym pożarem, ogniem; *ardere* Vulg, PolAnt, Cn; *accendi* PolAnt; *ardescere, candescere, fervere, flagrare, ignescere, (per)uri, torrescere* Cn (143) : Ten ieft kierz/ ktory gorzǎł a niepǎlon. OpecŻyw 184v; GlabGad G3; rozkażał aby dwie wielkie fwieci rok od roku przed onym obrazem gorzały MiechGlab 72, 71; HistAl D3v, D8; KromRozm I D; LibMal 1552/170; Thego Kryftuła Syná Bożego známionował on ogień/ ktory w Sálomonowym kościele ná Ołtharzu vftáwitztnie gorzǎł. KrowObr 87v, 90v; RejWiz 120; Leop Ex 3/2, Deut 5/23, Prov 6/27; á wżytko ciało Orłowe gorzǎło/ z czego lię wżytká ziemia vftrǎłzyła BibRadz 4.Esdr 12/3, 2.Par 13/11; Náoftátek rofkazał Scypio miáfto zápálić/ ktore fzełnǎłcie dni gorzǎło BielKron 129v; Ten vftáwił w kościele lámpy gorzéc BielKron 164; nie mógl zákázác áby byli kościołá nie palili/ nád iego wołá gorzǎł on kościoł známienity BielKron 266; á thám około gory wody gorące/ wypuřczǎiá z siebie kliy kiedy fkáłá gore. BielKron 274v; ogień [...] fzumieiac gore/ iáko gdy fáletrá álbo fiárká gore. BielKron 276v, 85, 145, 265, 274v, 276v [4 r.] (22); Mącz 5c, 218d, 447a; RejAp 134v; wftaw ié [raki] wgorący piec/ w kthorym by niegorzǎły ále tylko fchnęły SienLek 152; HistRzym 52v; BielSat N2v, N3v; Kiedyć bráćifzkowie dobrze gǎłzǎ ogień gdy gore Miáfto/ tedyćby teź pomogli bić nieprzyiaćielá. BielSpr 72v, 73v [2 r.], 74v; á niechay lię tego nie dopuřczǎ/ áby gdy dom bliźnego iákoby gorzéc poczyna [quasi aedibus proximi ardere incipientibus]/ on w proznovániu leniał ModrzBaz 67; Oczko 6v, [42]v; KochPs 110; SkarŻyw 479; wśi budowné gorzǎły. KochJez Bv; BielSjem 40; PudlFr 73; WujNT Ioann 15/6.

3 sg w użyciu bezpodmiotowym = jest pożar, ogień (14): RejWiz 173; Leop 4.Esdr 16/6; RejZwierz A5v, 110; Lumini oleum instilles, Przikróp oleyu ná knot áby lepiej gorzǎło. Mącz 415d; Prot Ev; BielSat N2; RejZwierc 111, 134; WisznTr 12; BielSjem 37; Máią teź bydź náznáćzeni kiedy gore/ ktorzyby złódzieyftwǎ pilnowáli GostGosp 144; PowodPr 77, 80.

3 sg *praes* w funkcji okrzyku alarmującego o pożarze, wołania o pomoc w gaszeniu ognia: »gore« (4): Niech wolno będzie wołác kiedy gore/ GORE. Prot Ev; GórnDworz Tv; Chryferos fzedł ná gorę/ poczǎł z okná wołác: Gore/ prze Bog/ w mym domu; zgore wżytká połác. KlonWor 42, **2v.

W przeciwstawieniu: »gorzeć ... gasnąć« (1): yako oleyem drzeuo pomazane gore a uapno oleyem polane gałznye *PatKaz III* 127.

W charakterystycznych połączeniach: gore ciało, dom (2), drzewo, głóg, gora (2), kierz (2), knot, kościół, lampa (w lampie) (2), łódź, miasto (5), sąsiad, siarka (2), skała, świątynica, świeca (4), wieś zamek (2), żupa (2); gorzeć dłużej (2), dobrze (lepiej) (2), okrutnie (2), powoli (2), ustawicznie; gorzeć na ołtarzu (3).

Przysłowia: Nie wczás więc kiedy gore á dáleko wodá *RejWiz* 173; Fortunny to co w łzczęfcu/ myfli o przygodzye/ Niżli w ten czás gdy gore/ pytác fie o wodzye. *RejZwierz* A5v.

on gołpodarż/ nápoły łzáleie/ Co nie gási kiedy tle/ áż gdy gore leie. *RejZwierz* 110.

Dobra wodá ná dáchu kiedy łálad gore *RejZwierc* 241v.

Bo gdzie okrutnie gore/ wynořą fie dymy. *WisznTr* 12.

Fraza: »ogień gore; ogniem, płomieniem, w ogniu gorzeć« = *ardere (in igne)* *PolAnt* [szyk zmienny] (12; 4 : 2 : 1): *KrowObr* 90v; *RejWiz* 149v; Piřą że ten kámieñ ieft Adámás ktory gore ogniem iáko gorá *Ethná. BielKron* 448v, 28v, 38, 55v, 264, 276v; *Mącz* 297b [2 r.]; gdy w tę pářę świecę zápaloná wrázilř/ będzie śiarká iálnym płomieniem gorzeć *SienLek* V4; Pijá/ Huczá/ wołáia/ ogieñ wielki gore *BielSat* L3; *RejZwierc* 86v; áno głóg gorzał w ogniu/ a nie vbywáło go. *BudBib Ex* 3/2, *Ier* 36/22; *StryjWjaz* C3v; *KochMRot* A4; *BielSjem* 26; *GórnTroas* 11.

Zwrot: »jaśnie gorzeć« (1): Clare lucet lychnus, Yálnie gore łwiecá. *Mącz* 55d.

Szereg: »gorzeć i świecić« (1): áby niefli oley z oliwnego drzewá [...] áby w lámpie gorzał á świecił od wieczorá do ráná *BielKron* 33v.

W przen (9) : áby Kryřtus dořic vtzynil przez mękę łwoię ná krzyřu/ y gorzał vtáwitztnie w kořciele Świętym w łercách wiernych. *KrowObr* 87v; *Leop Ier* 15/14; Nie dufay te^{mv} iřz tylko wierzyřř/ ále wiáre goręą záchowuy/ áby świecá twoiá gorzáłá przed ludzmi przez dobre vczynki. *Skarřyw* 279, A5v.

3 sg w uřyciu bezpodmiotowym (1): Nie dufay temu iřz łam kágániec mafz: ále łtrzeřř áby wnim gorzáło. *Skarřyw* 279.

W przeciwstawieniu: »zgasnąć ... gorzeć« (1): iřz ieřtze otzekawáli Páná Iezu Krřřtá [!] [...] oney Lámpy goráiaçey/ kthora nie miála nigdy zgåłnáç/ ále przyřć gorzeć vtáwitztnie *KrowObr* 90v.

W charakterystycznych połączeniach: gore lampa (2), świeca (2); gorzeć ustawicznie (2).

Fraza: »gore ogieñ« (1): Niech w tym kořciele gore vtáwitztny ogieñ řádz niebieřkich *SkarKaz* 457a.

Szereg: »gorzeć i (o)świecić (a. oświecać)« [szyk 2 : 1] (3): thá Lámpá wietzna Kryřtus Syn Boży/ w łercách nářzych/ [...] vtáwitztnie wednie y wnocy łwieci y gore. *KrowObr* 90v, 90v [2 r.].

Przen: O niebezpieczeństwie, zagrożeniu (9) : *RejZwierc* 253; á ono żoná v drugiego w gářřci/ córke gwałcá/ oyczyzná gore *OrzJan* 135, 59.

gorzeć czym (1): gdy źiemią Włofka woyná gorzáłá *OrzJan* 27.

3 sg w uřyciu bezpodmiotowym (5): Belá nieborak widząc iřz ze wřzytkich łtron gore/ vciekl do Dálmáçey/ á Tátárowie wřzytkę źiemie łplundrowawřzy/ trzy láta w niey mieřřkali *BielKron* 302v, 224 [2 r.]; *BielSpr* 57; *BielSen* 12.

a. *Świecić, błyszczeć, jaśnieć* (12) : V Strzelcá/ pod przedniemi nogámi/ koroná/ Dáleko ná południe goré zániesioná. *KochPhaen* 16, 4, 6; *KochFrag* 22.

W przeciwstawieniu: »gorzeć ... (z)gasnąć« (2): Imię ná wieki iego nie zgásnie/ Dokąd fłoneczny gore krąg iálnie *KochPs* 106; *KochTr* 17.

Fraza: »ogień, płomień gore; gorzeć jako ogień« (1 : 1; 1): Itolica też iego czerwieniáá fię iáko ogień/ á kołá iey gorzały iako ogień [*ut ignis ardens*]. *BudBib Dan* 7/9; *KochPhaen* 3, 13.

Zwrot: »gorzeć jaśnie (a. jasno)« [*szyk zmienny*] (4): *KochPs* 106; *KochTr* 17; A ołtarz w pośrzodku chmur będzie gorzał iálnie *KochPhaen* 16, 8.

W przen (1) : NAdobnie ci Goreccy w łálce ludzkiej gorá/ Iuż w tym kráiu z drugimi równą fławę biorą. *PaprPan* Bb3.

b. *Ginąc w płomieniach okrutną śmiercią; być wrzuconym w ogień na męki* (13) : *KromRozm I* O4; Iáko też ono był okazał [...] nád onemi trzemi bráty ktorzy gorzeli w piecu ognińtym *RejPos* 26v; Y wrzucono oboie w on doł/ y ogień bárzo wielki [...]. y gdy tám gorzeli/ y Duchá Pánu Bogu oddáli/ zámiotác on doł ziemiá y kámieniámi kazał *SkarŻyw* 445, 125.

Zwrot: »w ogniu gorzeć« (2): *BielKron* 46; By w ogniu gorzał y beftyom ku požárciu dla Chryśtuśa poruczony był/ nic nie zylzce. *SkarJedn* 4.

W przen (2): Z cze⁸⁰ acz ie przyiáciele y ludzie swiátá te⁸⁰ fzálonemi zwáli: iednák tym fię niegorfząc/ mocnie żywot on czyłty y vbogi prowadzili/ y wogniu miefzkáiąc/ niegorzeli. *SkarŻyw* 580.

Zwrot: »gorzeć w ogniu« (1): Twoiá mię ciężka ręká dolégáá. Gorzałem w ogniu: ledwie ták goráią Słoneczne kołá *KochPs* 44.

α. *O mękach piekielnych* (5) :

Zwrot: »w piekle gorzeć« = *apud inferos ardere* *Mącz* (5): *RejKup* h2v; niżeli na świećie żyć/ na ktorem się gorzyi mám niż gdy bych iuż w piekle zinlzemi gorzał *MurzHist* O; *BielKom* D3v; *KrowObr* 126; *Mącz* 419c.

2. *Pałać, gorączkować, być rozpalonym, mieć podwyższoną ciepłotę, być w stanie zapalnym; carbunculare, ferverescere* *Mącz* (35) : *FalZioł* V 13v; przeto bolący członek pośpolicie puchnie y barziewy gore gdiż infze zcienczeią. *GlabGad* D2v; zafię zniamię niezdrowia komu ręce goreią, wyiáwłzy robotą wielgą. *GlabGad* K5; Epialos, Febrá która z pituiti á wilgotności zimney przichodzi/ gdy ciáło zewnátrs też gore/ á we wnátrs yeft zimne. *Mącz* 106b, 38a, 121a; Gdyć fye żołądek zápali/ thedyć żywot gore *SienLek* 96v, 18v, 122v, 184; Biádá wam ktorzy wftáiecie ráno ná opillstwo/ y ná to ábyście pili áż do wieczorá/ ábyście gorzeli od winá. *WerGośc* 212; *KochPam* 87.

W przeciwstawieniu: »gorzeć ... ugasić« (1): gdy ná wierzchu gorzał/ ogień vgásił we wnátrz *SkarŻyw* 249.

Fraza: »twarz gore« [*szyk zmienny*] (3): *BielSat* D2v; Góré mi twarz przed wftydem *KochFr* 45; *BielRozm* 27.

Szereg: »palić się a gorzeć« (1): ták choroby w które wpada/ nagle á zrázu pálić á gorzéc fye z nim zdádzą *Oczko* 34.

a. *Być opanowanym przez silne uczucie, namiętność (18)* : *PatKaz III* 127v; A Piotr co miał mowić ná takie pytanie? Táic tego ognia ktory wnim gorzał niemogł *SkarŻyw* 599.

gorzeć ku czemu (1): niemożem ták dobrego zdrowego pofelstwa/ ku ktoremu náłze ferce gore odftępic *BielKron* 200v.

gorzeć w czym (5): A więcey iey żáluiać/ ták w chćiwóści gorzał. *HistHel Dv*; *SkarŻyw* 127. *Cf* »w miłości gorzeć«.

Fraza: »serce gore« [*szyk zmienny*] (3): záłz ferce náłze niegorzało wnąs [*cor nosirurn ardens erat in nobis*]/ gdy nám mówił wdrodze *MurzNT Luc* 24/32; *BielKron* 200v; *RejPos* 111v.

Zwroty: »w miłości, miłością gorzeć« [*szyk zmienny*] (3 : 1): Zayfte gorzalacz mylofczyą bofką *PatKaz II* 56v, 27v, 53; iłz co dzień więcey w miłości Bożey/ gorzał. *SkarŻyw* 461.

»gorzeć ogniem« (2): o tey myley pannye chwalebney ktorałz to [...] gorzala ognym mylofczy ducha łzwyątego *PatKaz II* 56, 56v.

Szereg: »pałać albo gorzeć« (1): przed tym nylzly bog łtworzyl anyoly thylz yulch byla y palalałz albo gorzala (łzwyecznołzczy) wmylofczy bozej *PatKaz II* 27v.

α. *Odczuwać pokusy cielesne, żyć w nierządzie; uri Vulg (5)* : Bo lepiej ieft w małżeństwo wftąpić/ niżeli gorzeć. *WujNT 1.Cor* 7/9, s. 595 [2 r.].

gorzeć w czym (2): Bo w młodości/ wćielełney pokufie ćiało gorzeie *SkarŻyw* 249; *ArtKanc* V3.

3. *Być wysuszonym przez upał (1)* : ziemiá ná nich gore/ łchną drzewá y zioła *KlonWor* 4.

4. *O reakcjach chemicznych zachodzących podczas gaszenia, lasowania wapna (1)* :

W przeciwstawieniu: »gasnąć ... gorzeć« (1): á to iż inłze rzeczy od wody gałną, á wapno więcey gore kiedy wodą będzie zmaczано *FalZioł* III 36d.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (6)* : *Ardeo*, *Gorę*. *Mącz* 15b, 129b, 165a; *Calag* 19a, 100b, 282a.

Synonimy cf GORAĆ

Formacje współrdzenne cf GORAĆ.

Cf **GOREJĄCY, GORZAŁY, GORZĄCY, GORZEGROCH, GORZEKWIAT, GORZENIE**

ZCh